

1870-TALETS STORA REFORM

Av Erik Lindgren

Erik Lindgren är född i Växjö 1925. Tjänstgör som överkontrollör vid Postens regionkontor i Växjö och fullgör vissa arbetsuppgifter åt Postens huvudkontor i Stockholm. Har skrivit fem böcker om posthistoria från småländska härader.

Två olika distributionsnät för svensk post fanns länge etablerade. Med 1874 års ingång började det ena inlemmas i det andra, en process som anses ha blivit slutförd i juli 1877.

Därmed upphörde nämligen kronobrevbäringen. Den hade sitt ursprung i en tidsperiod långt före Postverkets födelse. Kronohemman, skattehemman och allmänna frälsehemman hade skyldighet att fortskaffa tjänstepost. Ersättningen för den prestation som därigenom blev utförd lämnades i form av viss skattelättnad, senare i allmänhet utbytt mot ersättning in natura eller kontant.

Kronobrevbäringens successiva inlemmande i Postverkets eget nät har blivit intressant för filatelister. Omorganisationen medförde inte bara att många nya postlinjer skapades utan också tillkomsten av ett stort antal poststationer. Det har skrivits mycket om denna förändring men åtskillig forskning återstår för att kunna ge svar på samlares frågor om t ex datumstämpels användningsperioder.

Efter en omfattande utredning beslöt 1873 års riksdag att Postverket skulle överta kronobrevbäringen och i samband därmed anordna nya postgångar enligt överenskommelser som skulle träffas med länsstyrelserna. Grunderna för sådana överenskommelser fanns redan genom förarbete under remisstiden men omorganisationen genomfördes med stor brådska. Därför måste vissa justeringar vidtas snart nog. Det är kanske i första hand just sådana justeringar som gjort ärendet så intressant för filatelister, särskilt för hemortssamlare.

Under första halvåret 1874 hann omorganisationen genomföras i hälften av rikets län. En av orsakerna till att den fördröjdes på sina håll var att länsstyrelserna beviljats uppskov. I uppskovsäskandena hade man bland annat åberopat pågående järnvägsbyggnation som skulle medföra nya omregleringar av postförbindelserna. Man hade också påtalat att indelningen i fögderier och härader var föremål för vissa ändringar.

På sina håll, där inte sådana skäl fanns för uppskov hade man inte kunnat genomföra ändringarna därför att det inte gått att få tag på folk som ville åta sig att bära eller köra posten mot rimlig ersättning. I några fall hade organisationsförslagen kommit till poststyrelsen så sent år 1873 att formella beslut inte hunnit fattas. I sådana fall hade poststyrelsen anmodat länsstyrelserna att vidta åtgärder för att kronobreven skulle kunna »på behörigt sätt, mot ersättning av postmedlen fortskaffas». Detta skulle ske utan att belasta de tidigare kronobrevbärarna.

Brådskan inför 1874 års ingång speglas i många ärenden. Jag skall här beröra bland annat en skriftväxling mellan poststyrelsen och såväl länsstyrelsen som postkontoren i Halland. Att besluten fattades snabbt framgår bland annat därav att bara 23 av de totalt 73 poststationer som inrättades i Halland den 1 januari 1874 överlevde den första sexårsperioden. Fem av dem existerade extremt kort tid, nämligen Semb, Sjönevad, Rya, Perstorp och Eskhult. Av dessa fortlevde dock tre med andra namn, belägna i närheten av den ursprungligen inrättade poststationen.

Följande citat ur poststyrelsens skrivelse till länsstyrelsen i Halmstad den 11 december 1873 belyser Poststyrelsens insikt om att den planerade organisationen för Hallands del var preliminär:

»I allmänhet synes det Generalpoststyrelsen som borde näppeligen förefinnas något oavvisligt behof af postanstalters inrättande på så ringa afstånd från hvarandra som 1/4 dels, 3/8 dels mil osv.

Då tiden icke medgifvit uppskof med handläggningen af detta ärende intill dess att åsigtarna härom kunnat, genom skriftväxling, sammanjemkas, har Generalpoststyrelsen, på sätt ofvan anfördt blifvit, funnit sig f n böra förordna om inrättande af samtliga de föreslagna nya poststationerna, men får emellertid äran anhålla, det behagade Kongl. Maj:ts Befallningshafvande, då detta ärende ånyo till handläggning förekommer, taga under öfvervägande, huruvida icke, efter utgången af innevarande år, poststationernas antal kunde, hufvudsakligen derigenom att tjenstemännen använde lösväska, i någon mon inskränkas.

För den händelse att fortfarande ett större antal poststationer ansåges för kronobrefvens behandling erforderligt, torde ock böra komma under pröfvning, huruvida icke dessa stationers verksamhet kunde – äfven mer än hvad för andra klassens stationer blifvit genom den af Generalpoststyrelsen den 29 nästlidne november utfärdade Instruktion iakttaget – inskränkas, så att exempelvis dessa stationer icke ålades taga någon befattning med förskrifvning af tidningar, jemte det att möjligen värdet af assurerade försändelser, som genom dylik station utvexlades, blefve i någon mon nedsatt under n.v. belopp, 2 000 kr.»

Genom att civiltjänsten använde lösväskor menade man sig kunna inskränka antalet poststationer. Lösväskor har funnits av många slag. Det fanns ingen norm för deras utseende.



Generalpostdirektör Wilhelm Roos skrev personligen konceptet till det ovan delvis citerade brevet. Han antydde möjligheten att inskränka antalet nya poststationer redan efter 1874 års utgång. Så snabbt gick det bara för en enda poststation, Sannagården. Härvid bortser jag från poststationerna med namnen Rya och Sjönevad. Dessa två drogs in på grund av föreståndarnas oförmåga redan efter tre månader utan att ersättas med närliggande. Även poststationerna Semb, Perstorp och Eskhult drogs in efter tre månader men andra ersatte dem. Man kan betrakta dem som namnförändrade i samband med flyttning.

Jönköping—Halmstad. (Från den 1 december 1874).									
Diligens.									
T. Th. L.	—	9	f. m.	3 $\frac{1}{4}$	Jönköpings postkontor	Th. L. T.	8,30	—	e. m.
T. Th. L.	2,35	2,45	e. m.	1 $\frac{1}{4}$	Mulseryds poststation	Th. L. T.	2,45	2,55	e. m.
T. Th. L.	4,45	4,50	e. m.	2 $\frac{1}{15}$	Mohärads poststation	Th. L. T.	12,40	12,45	e. m.
T. Th. L.	8,40	9,40	e. m.	2 $\frac{1}{8}$	Örreryds poststation	Th. L. T.	7,50	8,50	f. m.
O. F. S.	1,15	1,20	f. m.	1	Nissafors poststation	Th. L. T.	4,10	4,15	f. m.
O. F. S.	2,50	2,55	f. m.	2 $\frac{1}{10}$	Gislaveds postexpedition	Th. L. T.	2,35	2,40	f. m.
O. F. S.	6,10	6,15	f. m.	3 $\frac{1}{4}$	Wilstads poststation	O. F. M.	11,15	11,20	e. m.
O. F. S.	11,30	—	f. m.	16 $\frac{33}{50}$	Bölaryds poststation	O. F. M.	—	6	e. m.
					Nyby poststation				
					Sjögårds poststation				
					Halmstads postkontor				

Kronobrevbäringens övertagande medförde stor arbetsanhopning inte minst för poststyrelsen. En och annan miss blev följden, t ex denna i tidtabellen för diligensen mellan Jönköping och Halmstad. Den anger läget för Bölaryds poststation till den plats där Skeppshult ligger i våra dagar. Där låg då gästgivaregården med namnet Bölaryd men inte någon poststation. Förväxling har i poststyrelsen skett med Bälaryds poststation i Norra Vedbo härad långt därifrån. Den hette under de första åren Bölaryd (också i stämpeln) på grund av att den handskrivna uppgiften om de nya poststationerna lästes fel i december 1873. Om detta berättas i boken »Kommunikation i Västbo».

Länsstyrelsen i Halmstad kunde knappast invända mot poststyrelsens antydan att Halland hade fått väl många poststationer vid 1874 års ingång. Annorlunda blev det i ett av de östra grannlänerna, Kronobergs län. I samband med en uttalad önskan från kronolänsmannen Eksandh om indragning efter kort tid av poststationen i Mistelås skrev länsstyrelsen i Växjö den 26 mars 1874 till poststyrelsen

»att de med innevarande års början i sammanhang med och i följd av ordinarie kronobrevbäringens upphörande nyinrättade poststationerna inom länet ingalunda äro talrikare än för det därmed åsyftade ändamålets vinnande erfordras, att om indragning av en eller annan dylik station kan synas böra äga rum, sådant åtminstone icke bör ske med de mindre poststationer, vilka i likhet med den nu ifrågakvarande (Mistelås), tillskynda post-

verket endast obetydliga kostnader, samt att landshövdingeämbetet i följd härav, och då därtill kommer att stadgad erfarenhet beträffande ifrågasvarande poststationens större eller mindre anlitande ingalunda kan antagas vara vunnit under den korta tid som förflutit från årets början till den dag då kronolänsmannen Eksandhs omförmälda framställning skett, anser sig böra tillstyrka att samma framställning måtte varda utan avseende lämnad».

Delvis tack vare länsstyrelsens agerande kunde den lilla poststationen i Mistelås bevaras och blev inte heller ifrågasatt till indragning vid lantbrevbäringsreformen fyra år senare. Först i modern tid blev den år 1963 ersatt med effektiv bilåkande lantbrevbärning.



Mannen med skägget är Mistelås' poststationsföreståndare, omgiven av sin familj. Inte långt därifrån bodde länsman Eksandh och förestod där Slåthögs poststation. Hans förslag att dra in Mistelås' poststation visar att han inte hade mycket till övers för den privata posten.

Saknade handlingar

Under loppet av år 1875 kan man skönja att generalpostdirektörens tankar beträffande Halland börjar realiseras. Utredningar och beslutsunderlag för detta saknas tyvärr i arkiven. Det är frågan om ett förmodligen mycket stort ärende, som skulle kunna sprida ljus över bakgrunden till indragningen av följande poststationer:

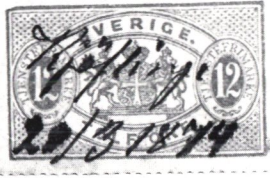
Laholms förvaltningsområde:	Hasslöv
	Tjerby
Halmstads förvaltningsområde:	Snöstorp
	Bårarp
	Söndrum
	Wapnö
	Eftra
	Asige
	Holm
Falkenbergs förvaltningsområde:	Abild
	Askome
	Alfshög
	Ulfvad
	Svartrå
	Skygge
	Köinge
Varbergs förvaltningsområde:	Träslöv
	Gödestad
	Skällinge
	Spannarp
	Grimeton
Kungsbacka förvaltningsområde:	Solryd
	Frillesås
	Gällinge
	Axtorp
	Walda
	Backa
	Åsa
	Torpa
	Rantorp

Förgäves har många timmar lagts ned på att söka efter skrivelser i detta ärende, som enligt anteckningar i diariet sammanförts under ett huvudnummer år 1875. Vid försök att kartlägga de berörda kortlivade poststationernas historia måste man på grund av att ärendet saknas lita till uppgifter som kan hämtas i registraturet. Där i befintliga koncept till telegram avseende dessa poststationer visar att beslut hade fattats om att de flesta skulle dras in med utgången av juni månad 1875. Det är kanske osäkert om beslutet realiserades för alla. Någon handling måste nämligen ha legat till grund för Yngve Nylanders uppgifter i »Sveriges fasta postanstalter genom tiderna» om att dessa halländska poststationer drogs in så sent som den 31 oktober 1875. Inte minst för bedömningen av antalet stämpelavtryck torde en tidskillnad på fyra månader för så kortlivade poststationer ha viss betydelse.

Bevarade statistiska uppgifter avslöjar att totala antalet brev från vissa av de kortlivade poststationerna var ringa. I december 1874 lämnade t ex postmästaren i Kungsbacka uppgifter om poststationernas avgående brev, vilka låg till grund för poststyrelsens ställningstagande om poststationernas fortsatta öden. Därav framgick bland annat att antalet avsända brev från Rantorp under dess första verksamhetsår hade varierat mellan 17 och 38 per månad, från Solryd mellan 29 och 40, från Axtorp mellan 10 och 28, från Gällinge mellan 10 och 19 samt från Torpa mellan 15 och 46. Johannes Svensson i Rantorp begärde i ett brev den 1 november 1874 – en av de få handlingar som finns i arkivet när det gäller dessa fem poststationer – att få lönen höjd till 150 kronor per år, men han fick på grund av ringa trafik nöja



På vågar av denna typ vägdes 1870-talets brev vid poststationerna.



Poststationen Kjöflinge var i verksamhet 1 januari 1874 till 31 december 1875.

sig med en höjning från 50 till 100 kronor enligt poststyrelsens beslut. Kronolänsman Carlberg skrev i ett annat ärende närmare 17 månader efter att poststationen i Solryd blivit indragen. Han önskade enligt postmästarens aktpåskrift tillstånd att använda den balansvåg med vikter, som funnits vid poststationen »för bestämmande av beloppet av de frimärken, som borde åsättas från honom avgående försändelser i tjänsten». Poststyrelsen biföll inte denna ansökan. Det kan synas anmärkningsvärt att man lät det gå så lång tid utan att påminna om leverans till persedelförrådet av den indragna poststationens inventarier.

Utöver de ovan nämnda poststationerna med indragningsdatum den 31 oktober eller 30 juni 1875 fanns det ytterligare några kortlivade halländska poststationer, nämligen Kjöflinge, Alslöv, Ågård, Sannagården och Gresela. Med dessa namn hade de en livstid på mellan ett och tre år. Till kortlivade poststationer kan man också räkna dem som drogs in år 1879 i samband med att lantbrevbäring infördes i Halland. Då hade emellertid ett nytt skede inträtt i den postala utvecklingen. Man kan beteckna det som en slutlig justering av Postverkets övertagande av kronobrevbäringen, en nödvändig justering på grund av att 1874–1875 års organisation blivit alltför kostnadskrävande.

Besparingsåtgärderna hade dock satts in långt tidigare. Med indragningen 1874 av tre och 1875 av ett 30-tal halländska poststationer hade man lyckats att någorlunda nå det mål som generalpostdirektören lät framskymta i sitt brev till länsstyrelsen i Halmstad den 11 december 1873. Frågan om en liknande översyn generellt för hela landet togs upp i ett cirkulär »till samtliga postförvaltare» den 27 september 1875. Där heter det att man vid omorganisationen i anslutning till att Postverket övertog kronobrevbäringen hade måst fästa avseende vid behovet av postgång för tjänstemän och andra som tidigare kunnat anlita kronobrevbäringen. Privatpersoners möjlighet att skicka eller få brev, tidningar och paket hade man »i flere fall endast i ringare mån» kunnat ta hänsyn till vid organisation av nya postgångar och poststationer.

Ett exempel på hur litet privatpersoners postservice betydde i jämförelse med statstjänstemännens hämtar vi från Tjureda. Där drogs poststationen in 1877, när dess föreståndare, länsman Johan Palmgren, flyttade till grannsocknen Tolg. Denne blev då föreståndare för poststationen i Tolg, som var

KONGL. GENERALPOSTSTYRELSENS
1875. CIRKULÄR. N^R XXII.

—♦♦♦—

48.

Till samtliga postförvallare,

rörande möjligen i fråga kommande indragning af en del poststationer.

Sedan Riksdagen bifallit Kongl. Maj:ts den 30 januari 1873 gjorda framställning om den ordinarie kronobrefbäringens ersättande med nya postgångar, samt med anledning häraf Kongl. Maj:t den 6 juni samma år åt Generalpoststyrelsen i nåder uppdragit att, efter samråd med Kongl. Maj:ts vederbörande Befallningshafvande, anordna de nya postgångar som till ersättande af den ordinarie kronobrefbäringen befunnos erforderliga,

har, under loppet af nästlidne åren samt förra hälften af innevarande år, den beslutade förändringen i sättet för kronobrefvens fortskaffande blifvit genomförd inom Rikets samtliga län, med undantag endast för några få härader och fögderier, inom hvilka äldre, rörande kronobrefbäringen afslutade, kontrakt, hvilka icke kunnat genom uppsägning häfvas, lagt hinder i vägen för Postverkets fullständiga öfvertagande redan nu af kronobrefvens befordran.

Vid uppgörandet i orterne af förslag till inrättande af de nya postgångar och öppnande af de nya poststationer som af förenämnda anledning ansetts behöfliga, likasom vid pröfningen hos Generalpoststyrelsen af omförmälda förslag, har naturligtvis hufvudsakligt afseende måst fästas å behofvet af underlättadt tillfälle till postutvexling för de tjenstemän och betjente, hvilka förut egt att för fortskaffande af sina meddelanden i tjensteväg anlita den ordinarie kronobrefbäringen; och i flere fall har endast i ringare mon ledning förefunnits för bedömande af frågan till hvad grad äfven af porto för enskildes brevexling, likasom för tidnings- och paketförsändning, bidrag kunde vara att påräkna till bestridande af de med de nya postgångarnes och poststationernes underhållande förenade utgifter.

Första sidan av 1875 års besparingscirkulär avslöjar bl a att man främst tänkte på tjänsteposten vid kronobrevbäringsreformen.



Poststationerna i Tjureda och Tolg öppnades 1 januari 1874. Den förnämnda stängdes 30 juni 1877.

föreslagen till indragning när dess förste föreståndare avled kort tid före Palmgrens flyttning.

Kostnaderna var höga nog trots att den nya organisationen i första hand endast tillgodosåg den lokala civilförvaltningens behov. Nu skulle man enligt cirkulärets andemening pröva, om man inte på några orter, där frimärksförsäljningen var låg, kunde ordna en regelbunden postutväxling på ett mindre kostnadskrävande sätt. I klartext betyder detta att man tänkte sig poststationsindragningar, kanske i stil med dem för vilka den halländska landsbygden blivit föregångsexempel genom beslutet om eliminering av ett 30-tal poststationer. Nu uppdrog poststyrelsen åt postförvaltarna i hela landet att efter 1875 års utgång lämna uppgift på de poststationer vid vilka »portouppbörden varit synnerligen obetydlig».

Den därmed påbörjade revisionen ledde till poststationsindragningar i en något mindre omfattning än den stora våg som några år senare skulle bli en följd av att lantbrevbäring infördes. Av de cirka 160 poststationer som drogs in åren 1876–1877 torde en stor del ha tillhört den kategori som avsågs i septembercirkuläret 1875. Man kan säga att Halland låg ett år före revisionen i landet i övrigt. Den följande i slutet av 1870-talet genomförda stora omorganisationen berörs mera i uppsatsen »Lantbrevbäring under 100 år», publicerad i *Poststryttaren*, årgång 28.

Ortstämpelsamlarens dilemma

De kortlivade halländska poststationerna har kommit att utöva särskild lockelse för samlarna, kanske genom att så många gäckas i försöken att få dem dokumenterade med stämpelavtryck på albumbladen. En viss kompensation för obefintliga stämpelavtryck kan den trägne hemortssamlaren få genom anteckning om namn på de poststationsföreståndare som under omkring halvtannat år sörjde för ortens brevkontakter med omvärlden. En redovisning av dessa poststationers historia har jag gjort i manuskriptet till en bok om halländsk posthistoria, som jag hoppas blir tryckt så småningom. I väntan därpå kan samlare av halländska ortsstämplat efter hänvändelse till mig få del av manuskripten med berättelser om de poststationer som kan intressera dem.

Här skall i korthet de handlingar beröras som tyder på att de förut specificerade poststationerna drogs in fyra månader tidigare än vad som anges i bl a tillgängliga ortstämpelkataloger.

Telegram till postmästarna i Halland i slutet av mars 1875 gav anvisningar om vilka kontrakt som skulle sägas upp med överenskommet varsel på tre månader. Dessa telegram som till en del förvaras i de lokala arkiven och vars koncept finns i poststyrelsens registratur, visar att poststationsindragningarna planerades till halvårsskiftet. Nya telegram till postmästarna i Laholm, Halmstad, Varberg och Kungsbacka den 28 juni och till Falkenberg den 29 juni 1875 bekräftar att ändringarna skulle genomföras vid avsedd tidpunkt.

Telegrammet till Laholm utgjorde sålunda ett beslut om indragning med juni månads utgång av poststationerna i Hasslöv, Renneslöv och Tjerby, medan det till Halmstad speglade samtidig indragning av poststationerna i Snöstorp, Bårarp, Söndrum, Wapnö, Eftra, Asige och Holm. Till Falkenberg telegraferades om indragning av poststationerna i Lis, Skygge, Alfs-hög, Köinge, Svartrå, Ulfvad, Askome, Abild och Skrea samt till Varberg om poststationerna i Träslöv, Gödestad, Skällinge, Spannarp och Grime-ton. Postmästaren i Kungsbacka fick i sitt telegram bekräftelse på indrag-

*Deremot indragas med inne-
varande månads utgång poststatio-
nerna i: Melde, Röntorp, Gällinge,
Frillesås, Solryd, Backa, Åsby,
Torpa samt Sketorp och upphör
samtidigt nuvarande postbefordring
Gällinge - Sketorp och Frillesås - Sol-
ryd - Åsby.*

*Underrätta härmed skyndsamt
gen samtliga vederbörande poststationers
föreståndare och postförare afven-
som kronofogden Hammarberg, till
hvilken vederbörande kontrakt ska-
la, snarligast härigenom afseendes.
Gfrs.*

Telegrammen från poststyrelsen om halländska poststationsindragningar den 30 juni 1875 sändes i sista stund. Flera blanketter behövdes för utskrift på de mottagande telegrafstationerna. Vi väljer därför att återge ett utdrag ur registraturen med anteckningen »exp 29/6 1875 kl 2 em.»

Nu kan någon tvivlare med tanke på Nylanders noggrannhet hävda att indragningarna trots de telegraferade besluten ändå blev uppskjutna till den 31 oktober 1875. I ett fall vågar jag med bestämdhet hävda att så inte var fallet. Det gäller poststationen i Vallda, vars namn då stavades Walda. En allmän kommunalstämma i församlingens kyrka den 4 juli 1875 ondgjorde sig nämligen över indragningen och gav den »friställde» poststationsföreståndaren L A Thollén uppdraget att skriva till poststyrelsen »med ödmjuk anhållan, det stationen i Walda framgent må bibehållas på samma ställe, där den förut varit, såsom varande lämpligaste punkten i socknen».

Det har inte gått att finna några handlingar i arkivet som motsäger teorin om att inte bara Walda poststation utan även de andra här berörda hal-
ländska poststationerna verkligen blev indragna vid halvårsskiftet. Uppgif-
terna i en eventuell ny ortstämpelkatalog bör sålunda korrigeras.

[illegible]

65

de nämnda poststationerna »slut 1/7 75» i anmärkningskolumnen. Tvivlare kan naturligtvis ha invändningar mot förteckningens tillförlitlighet, eftersom den sannolikt inte började upprättas förrän en tid efter årsskiftet 1874–1875 och för flertalet av de mest kortlivade poststationerna inte anger något indragningsdatum. Flera av 1874 års poststationer finns inte ens medtagna i förteckningen.

Poststyrelsen redovisar

När de många poststationsindragningarna i Halland genomfördes hade poststyrelsen redan vid två tillfällen redovisat resultatet av den stora omorganisation som låg i att Postverket övertog kronobrevbäringen. Den första redovisningen återfinns i en skrivelse till regeringen den 15 maj 1874. Däri lämnades detaljuppgifter län för län om vilka nya postgångar som hade inrättats, hur långa de nya linjerna var och hur ofta postföring förekom jämte tillökningen i antalet s k postförda mil per år. Dessutom lämnades uppgifter länsvis på antalet nyinrättade poststationer.

Enligt redogörelsen hade 530 nya poststationer inrättats som en följd av att kronobrevbäringen upphörde. Antalet nya åkande poster var 68 och antalet nya gångposter 128. Poststyrelsen framhöll att kommunala uppdragstagare var ovilliga att bege sig till en närbelägen poststation för att hämta eller lämna post. De hade vant sig vid att få sådan service genom kronobrevbärarna. Generaldirektör Wilhelm Roos tänkte sig möjligheten att lösa detta problem genom lantbrevbäring, en tanke som således kom på pränt tre och ett halvt år innan de första lantbrevbärarna vandrade på svenska vägar:

»Då ofta dylika befattningar turvis övertagas av personer, boende i olika delar av socknen, kan naturligtvis icke ens ifrågasättas att de nya poster, som, till den ordinarie kronobrevbäringens ersättande inrättas, skulle så anordnas att, utan något adressaternas åtgörande, alla dylika skrivelser bleve genom Postverkets försorg dem i deras bostad tillställda. Endast genom anställande av s k lantbrevbärare kunde detta mål uppnås. Men om också i den mån en ökad portouppbörd sådant medgiver, åtgärder böra vidtagas för åvägabringande av en ordnad lantbrevbäring, kan dock inte ännu tidpunkten för en sådan utvidgning av poströrelsen anses vara inne, likasom, i vart fall, det endast är de tätare befolkade delarna av landet, inom vilka i en närmare framtid anordnandet av lantbrevbäring rimligtvis kan ifrågakomma».

När lantbrevbärarna så småningom började betjäna den svenska landsbygden var dock huvudskälet knappast att underlätta distributionen av tjänstepost. Den främsta orsaken var snarare att den nya formen för postdistribution i stor utsträckning kunde ersätta poststationer, varigenom Postverkets starkt ökade utgifter kunde reduceras något.

Däremot hade det flera år tidigare fattade beslutet att genomföra reformen med kronobrevbäringen som starkaste motiv att tillgodose den statliga och kommunala lokalförvaltningens behov av postgång. Det finner man

bland annat när man tar del av belägenheten av nytilkomna poststationer under åren 1874 och 1875. Många förlades hos eller nära en kronofogde, en länsman eller en fjärdingsman. Däremot var man inte så mån om de kommunala befattningshavarnas bekvämlighet. Ett utdrag ur poststyrelsens redovisning till regeringen den 15 maj 1874 tyder på detta:

»Utan tvivel måste de anmärkta olägenheterna för innehavare av kommunala uppdrag anses i väsentlig mån förminskas därigenom att säkerligen de flesta av dessa personer hava att å postanstalt avhämta brev i enskilda ärenden, tidningar m m eller ock finna sin fördel vid att för desammas utbekommande hålla lösväska. Därest emellertid någon åtgärd prövades böra vidtagas för att underlätta utväxlingen av berörda försändelser i tjänsteärenden – vilket i sådant fall måhända lämpligast kunde ske genom tilldelande åt kronobetjäningen av någon ersättning för omförmälda försändelsers avlämnande till vederbörande adressat – lär dock en sådan åtgärd icke på generalpoststyrelsen ankomma, vadan styrelsen också i allmänhet icke ansett sig äga rättighet av postmedlen bevilja någon sådan ersättning som här ovan blivit i underdånighet ifrågaställd, om också, i ett och annat fall, då särskilda omständigheter därtill föranlett, personer som mot stadgad ersättning antagits till poststationsföreståndare, därjämte åtagit sig att biträda med vissa försändelsers kringbärande».



Wilhelm Roos fick delegera en del av sin beslutsrätt när han kallades att vara svenskt ombud vid postkongressen i Bern 1874.

Mycket återstod att göra i vad gällde att utvidga postförbindelserna och inrätta nya poststationer, när poststyrelsens rapport lämnades till regeringen i maj 1874. Den nya organisationen var bara genomförd i halva riket. Enligt den instruktion som hade utfärdats för generalpoststyrelsen den 5 december 1873, samtidigt som vissa detaljer angående kronobrevbäringens upphörande spikades, hette det att Postverkets styrelse i generalpostdirektörens frånvaro inte fick fatta »beslut om utvidgande av förutvarande postförbindelser, öppnande av nya poststationer eller indragning av förutvarande dylika postanstalter».

En ändring av denna del av instruktionen syntes nödvändig. I annat fall skulle den stora reformen försenas genom generaldirektörens bortovaro. Han fick den 20 februari 1874 regeringens uppdrag att vara svenskt ombud vid den allmänna postkongressen i Bern, den kongress som ledde till att Världspostföreningen bildades. Problemet löstes genom ett beslut av regeringen att Postverket skulle fortsätta handläggningen av kronobrevbäringens ärendet och i generaldirektörens frånvaro fatta beslut i dithörande frågor, vid oenighet genom omröstning bland poststyrelsens ledamöter. Därigenom kunde en del av problemen med den stora reformen lösas kontinuerligt men otvivelaktigt har Wilhelm Roos ändå personligen varit engagerad i dem i mycket stor utsträckning.

Det var problem av skiftande karaktär som presenterades efter hand i inlagor från lokala förvaltningar eller privatpersoner. Ofta rörde det sig om klagomål från församlingar som inte hade fått någon poststation. De stödde sig på riksdagsbeslutet om att poststationer skulle inrättas, »en i var socken om så behövdes». Den formuleringen var försiktig men åberopades. Olika uppfattningar rådde om behövlighet.

Komplikationerna fanns inte bara under åren 1874–1875 då den koncentrerade insatsen gjordes för att avveckla kronobrevbäringen. De fanns år efter år, bland annat på grund av att besluten 1873–1875 många gånger innebar att vissa socknar kom i strykclass. Från sådana församlingar hävdades gång på gång att deras krav på egna poststationer var berättigade. Några »missgynnade» områden tillgodosågs så småningom, allteftersom Postverkets ekonomiska situation gjorde det möjligt. I det följande lämnas några exempel på ärenden som kan anses härröra från önskemål om lokala justeringar av kronobrevbäringens reformen.

Poststationernas lägen

Inte sällan får man bekräftelse på att valet av läge för poststationer som inrättades under åren 1874–1875 ofta dikterades av hänsyn till behovet av postgång för den statliga lokala förvaltningen. Det förekom till och med att poststationer inrättades vilka bara anlätades av en civiltjänsteman och någon enstaka annan postkund, t ex poststationen Himmelsända i länsmanens boställe en halvmil från Barva kyrka. Likartat var fallet med poststationen Löfsjö i Dalarna. Den hade i stort sett bara två kunder, nämligen kronofogden Wenström samt Lövsjö Masugns inspektör. En kommunal-

stämman ansåg poststationen obehövlig och den drogs in med 1875 års utgång.

Bruksförvaltaren G W Sundblad på Lindesnäs svarade vid kommunalstämmans behandling nekande på frågan om poststationen behövde flyttas från Lövsjö till Lindesnäs. Det svaret ångrade han vid närmare eftertanke och begärde i ett brev den 3 januari 1877 att en poststation skulle inrättas vid Lindesnäs bruk. Det blev avslag på den framställningen sedan postmästare Nils Silfverskjöld i Nås hade utrett behovsfrågan och uttalat sig i avstyrkande riktning.

Klagomål över uteblivna poststationer avslöjade ibland avundsjuka mellan grannsocknar. Vid den ordinarie kommunalstämman i Larvs skolkhus den 6 mars 1875 förklarades »ett enhälligt missnöje med de nyanlagda postanstalterna, emedan Larvs socken, som är mycket vidsträckt, icke har någon postanstalt alls».

Stämmans ordförande framhöll i socknens besvärsskrivelse den 3 april till poststyrelsen hur besynnerligt det tycktes att en postanstalt kunde förläggas i Lundby på kort avstånd från den äldre poststationen i Vedum. Behovet var större i närheten av Larvs kyrka. Där hade poststationen varit påtänkt, eftersom häradets länsman hade gjort upp ett förslagskontrakt med skolläraren om föreståndarskapet. Varför det inte blev godkänt, visste man inte, men i stället hade en poststation inrättats i Tråvad. Kommunalstämmans ordförande lämnade konkreta förslag till förbättring. De gick ut på att Postverket skulle »njuta en stor besparing i utgifter, dels genom den mindre anspråksfulla lönen vid en postanstalt i Larv än i Lundby, dels genom postanstaltens i Tråva borttagande såsom obehövlig så länge en annan finnes på endast 1/4 dels mils avstånd».

Över poststyrelsens följande remiss till länsstyrelsen fick länsmannen och kronofogden uttala sig. Båda gjorde det negativt och länsstyrelsen avstyrkte bifall till framställningen. Länsmannen framhöll bland annat att liksom man numera »önskar järnväg till sin dörr, lika mycket börjar man envisas att få poststation om möjligt å sin gård». Påståendet om att det funnits ett förslagskontrakt menade han vara fel, men han hade medverkat till att »förslag gjordes att i Larv likasom i varje av de andra socknarna inom Laske härad skulle bli en poststation».

Poststyrelsen avlog framställningen om en poststation i Larv men förslaget från stämmans ordförande om indragning av poststationen i Tråvad realiserades i samband med att lantbrevbäring inrättades. Därmed torde samman mellan invånarna i Tråvad och Larv ha fått sig ännu en knäck.

Dessförinnan inträffade den egendomligheten att länsman Palmgren, som i juni 1875 ansåg en poststation obehövlig i Larv, drygt två år senare tillstyrkte en då gjord framställning om sådan. Den gången avlog poststyrelsen framställningen utan remissförfarande.

Samma öde mötte en förnyad framställning i oktober 1879. Ett halvt år senare konstaterade en kommunalstämma i »folkskolehuset» att »en poststation vid Larvs kyrka vore av behovet högeligen påkallad». En betrodd

man i socknen erbjöd sig att upplåta rum och sköta poststationen mot 100 kronor i årsersättning. Poststyrelsen gick med på att inträtta en poststation om årskostnaden kunde hållas vid 30 kronor. Protokollet från den följande kommunalstämma i maj 1880 visar att man inte ville »låta tillfället gå sig ur händerna, varför beslutades att ur kommunalkassan utbetala det belopp, som ytterligare erfordras, dock icke över 70 kronor per år, för ifrågavarande poststation och dess förvaltning att under tvenne år utgå». Från den 1 juli 1880 inrättades poststationen, halvvannat år efter att Tråvadsborna blivit av med sin. Vid sekelskiftet lyckades dessa i sin strävan att återfå den.

Den skånska socknen Bårslöv fick sin poststation vid inrättandet den 1 januari 1875 förlagd till Görarps by med kronolänsmannen som föreståndare. Vid kommunalstämma den 27 mars 1880 behandlades ett förslag om att begära poststationens flyttning till socknens folkskola i Attarp. En av motiveringarna var följande:

»Belägen i yttersta västkanten av den en hel mil långa församlingen kan poststationen ej användas med fördel av andra än några få närboende personer, varför också östra delen av församlingen hämtar sin post från Vallåkra station, och den mellersta och mest befolkade delen av församlingen hämtar sin post från Pårps station».

Vid remissbehandlingen stred kronolänsmannen i en mer än fem foliosidor lång skrivelse för att få behålla poststationen hos sig. Han fann ett enda skäl för att flytta poststationen, nämligen att den inte låg i en by med poststationens namn. Men det skulle den inte heller göra, om den flyttades till skolan i Attarp, menade han.

Kronofogden höll sin länsman om ryggen och avstyrkte bifall. Han lade bl a ekonomiska synpunkter på ärendet med följande ord: »Skulle en sådan flyttning bli beslutad och komma till stånd, torde med säkerhet kunna antagas, att postanstalten inom socknen icke kan bära sig utan måste snart nog indragas».

Landshövdingen höll inte oväntat med sina kronobetjänte. Slutet på visan blev att poststationen fick vara kvar på sin ursprungliga plats men föreståndarens arvode minskades från 250 till 200 kronor per år. För betjäning av en del av församlingsborna inrättades lantbrevbäring mellan Raus och Attarp. Därmed hade inte tillräckligt många fått acceptabel postservice. Lantbrevbäraren blev inte själv fredad för den besvärlige länsmannen och anmälde gång på gång att han utsattes för trakasserier. De som besökte poststationen i Görarps länsmansboställe kände vantrivsel och de flesta undvek att uträtta postärenden där. Det var bäddat för nya försök att få poststationen flyttad till »rätt plats».

Vid kommunalstämma den 31 augusti 1885 beslöt man att göra ett nytt försök. I den följande framställningen berättade man om förekommande klagomål över länsmannen-postföreståndarens sätt att behandla såväl allmänheten som lantbrevbäraren.

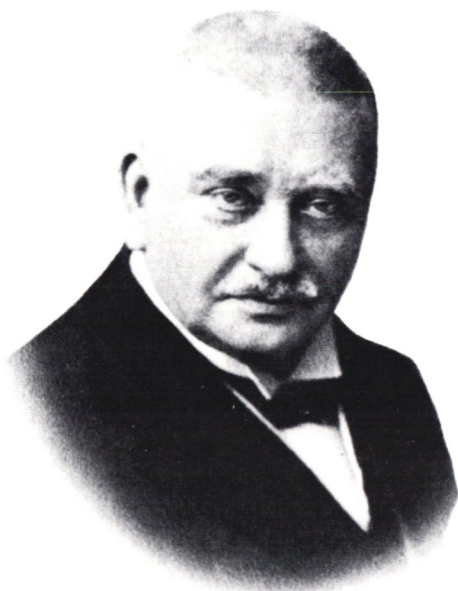
Lantbrevbäraren lämnade under sin vandring den post som var avsedd för de centralt boende bårslövsborna till skolläraren, vilken fick sköta den

vidare distributionen. I den nya ansökan till poststyrelsen anfördes därför att »skolläraren Broome i Attarp, som i fem år utan ringaste ersättning mottagit och utdelat församlingens post, antagligen icke längre kan förmås att fortsätta därmed, enär han inser, att icke någon fördel genom denna hans uppoffring av tid och bekvämlighet kan beredas honom och icke heller församlingen den garanti och bekvämlighet som väntats, då däremot länsmannen som sitter med stora inkomster och icke har med församlingens postgång annat att göra än att avstämpla avgående brev, är jämförelsevis väl avlönad».

Framställningen utmynnade i en förnyad ansökan om att poststationen skulle flyttas. Avslutningsvis anfördes följande:

»Men vi äro övertygade därom, att det icke kan vara Kungl. Generalpoststyrelsens avsikt att uppehålla en poststation endast till förmån för ett fåtal av församlingens befolkning».

De ansvariga hade börjat inse att postservicen måste erbjudas privatpersoner i allt större omfattning även om den då drygt tio år gamla omorganisationen i första hand tillgodosåg statlig lokalförvaltning. Postinspektör Hugo Winroth i Malmö, som år 1880 hade motsatt sig poststationens flyttning förvissade sig vid besök på ort och ställe om sockenbornas besvärliga postsituation. Han fann flera skäl som talade för »att poststationen i Bårslöv bör från den plats, varest den för närvarande är belägen, eller å poststationsföreståndaren, kronolänsmannen L Sjöströms egendom Södregård (Görarp) förflyttas till såsom petitionärerna föreslagit, Bårslövs folkskola i Attarps by».



Postinspektör Hugo Winroths synpunkter på hur problemen skulle lösas i de sydliga länen vann ofta gehör vid poststyrelsens prövning.

Frimärken stämplade i Bårslöv i Skåne resp i Svinstad i Östergötland 1877.



Winroth anmälde också till poststyrelsen att poststationen i huvudsak användes för föreståndarens egen tjänstekorrespondens delvis »på grund av det mindre vänliga och tillmötesgående sätt, varpå bemålde poststationsföreståndare skulle bemöta vederbörande korrespondenter ävensom de personer som bestrida lantbrevbäringen».

Men kronans tjänstemän gav sig inte så lätt och den 8 juni 1886 begärde kronofogde Ekelund i Görslöv att poststationen skulle få vara kvar i Görarp och namnändras till *Södregård*. Inte oväntat kom också kronolänsman Sjöström med en lång inlaga till egen fördel. Om än under protester i väl valda ord gav sig emellertid länsstyrelsen denna gång. Poststationen flyttades från Södregård i Görarp till en central plats i socknen. Den visade sig så småningom ändå obehövlig i takt med postnätets vidare utbyggnad och drogs in år 1910. Urbaniseringen vände efter hand upp och ned på de geografiska förhållanden som gällde under länsman Sjöströms tid och år 1978 återupptod poststationen Bårslöv i en helt ny form, nämligen som lokalpostkontor med namnet Helsingborg 20.

En annan kronans tjänare, som vid den stora reformen på 1870-talets mitt fick en »egen» poststation på en för sockenborna ocentral plats var länsman Rydstrand i det östgötska Unnerstad. I hans hemman inrättades poststationen med socknens namn Svinstad den 1 januari 1875. Under åtskilliga år accepterade de fogliga östgötarna situationen men vid kommunalstämman i sockenstugan i oktober 1883 utsågs tre män att begära hos poststyrelsen att få poststationen flyttad från Unnerstad »i en utkant av socknen» till kyrkans närhet.

I den följande framställningen framhöll de att de flesta församlingsborna inte kunde få sin post »förrän om söndagarna då breven, vilka godhetsfullt få från poststationen åtfölja kyrkoherdens väska, tillkännagivas från predikstolen och få mot särskild avgift utlösas i sakristian». Om poststationen flyttades till kyrkbyn skulle församlingsborna utan särskild avgift kunna få posten med skolbarnen på deras väg hem från skolan vid kyrkan.

Den angränsande Grebo församling, som inte hade fått någon egen poststation när Postverket övertog kronobrevbäringen, drog emellertid fördel av att Svinstads sockens poststation fanns i Unnerstad, lämpligt belägen för många i Grebo. Därför ansåg sig dess representanter inte ha »ringaste skäl att söka ändring». Inte heller kommunalstämman i Värna församling kunde finna någon fördel i att Svinstads poststation flyttades.

Poststationsföreståndaren, länsman Rydstrand, redovisade i en lång inläga den egna socknens postförhållanden och avslutade sin inläga till poststyrelsen med följande ord:

»När poststationen här först öppnades och linjen för postföringen i fråga reglerades, så avsågs därmed efter indragning av kronobrevbäringen, att länsmannen för sin tjänsteutövning i väsentlig mån skulle hava fördel av att inneha poststationen, vilket jämväl är fallet. Jag blev därför erbjuden att övertaga samma befattning, vilken jag fortfarande önskar få bibehålla och alltså anholder att avseende icke måtte fästas å den av Svinstads församling till Kungl. General Poststyrelsen ingivna ansökning».

Kronofogden och länsstyrelsen instämde och poststyrelsen beslöt att ärendet inte skulle föranleda till någon åtgärd. Efter några år blev det ändå en ändring genom att poststationsföreståndare Rydstrand frånträdde sin befattning. Efter ytterligare en tid ändrades sockennamnet Svinstad från 1892 års ingång till Bankekind och därmed också poststationens namn. Två år tidigare fick också grannsocknen Grebo en egen poststation, ett behov som accentuerades genom att Svinstads poststation flyttades från Unnerstad.

Posthämtningsstrejk

Arkiven lämnar många exempel på hur balansgången mellan civiltjänstens och vanliga postkunders behov varit svår under åren närmast efter att Postverket inlemmade kronobrevbäringen i det egna distributionsnätet. På sina håll var befolkningen starkt medveten om Postverkets skyldighet att ansvara för civiltjänstens postgång. Ibland använde man sig av denna kännedom för att framtinga bättre allmän postservice. Ett sådant exempel från Västergötland skall lämnas här.

Postmästare Andreas Brodin i Ulricehamn visste sig ingen råd när han i februari 1887 skrev ett brev till poststyrelsen med följande innehåll:

»Under loppet av sistlidne januari månad har till Marbäcks kyrka och kommunstyrelse åtta stycken brev och korsbandsförsändelser ankommit, men ingen av de Marbäcks församlingsbor, som här avhämta post, kan förmås att nämnde försändelser fortskaffa, vilket jag ansett mig vördsamt böra anmäla».

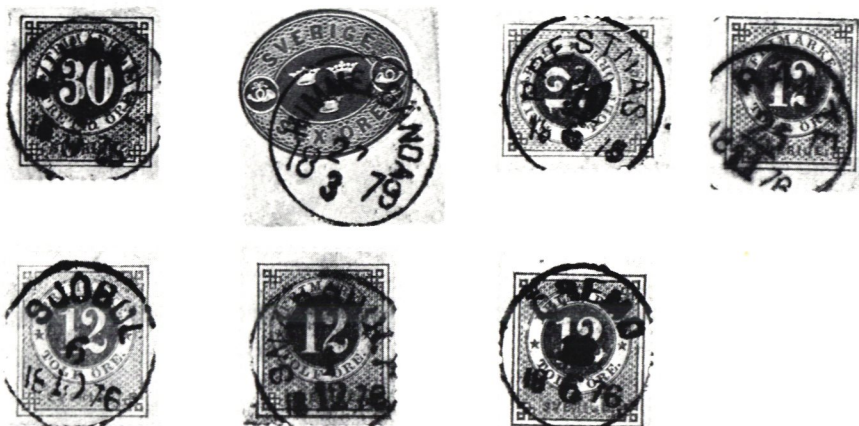
Invånarna i Marbäck hade mist sin poststation åtta år tidigare och började nu en poststrejk i ett försök att tvinga fram ett beslut om att återinrätta poststationen. När den drogs in hade man utgått från att sockenborna skulle ta med tjänstebrev till kyrka och fjärdingsman i samband med att de hämtade sin egen privatpost. På själva indragningsdagen den 31 mars 1879 anmälde emellertid kronofogden i Kind till länsstyrelsen att »svårigheter vilka jag icke väntat, då jag avgav yttrande i frågan, komma att möta för expedierande av såväl tjänste- som annan post till Marbäcks socken och därifrån, om poststationen indrages, emedan socknen icke anser sig böra göra något, vare sig att hålla lösväska eller ombesörja att någon person anställes för postens emottagande och utlämnande».

Den första tiden efter poststationens indragning tog församlingsborna dock med tjänstebrev till kyrkan, när de besökte postkontoret i Ulricehamn för att hämta sin egen post. Denna befordran ansågs Postverket ha skyldighet att fullgöra och nu fanns det en av »hela menigheten» delad uppfattning att »Marbäcks kyrka äger en ouppfylld fordran gentemot Kungl. Generalpoststyrelsen».

Varje försök att få medel ur kommunalkassan för att avlöna ett postbud till och från Ulricehamn hade »strandat mot den fast inrotade meningen, att kyrkan äger obestridlig rättighet att få sin post sig tillsänd». På samma sätt uppfattade man Postverkets förhållande till fjärdingsmannen, som bodde en hel mil från Ulricehamn.

Vägran från församlingsborna att ta med kyrkans och fjärdingsmannens post, när de hämtade sina egna brev vid postkontoret, började när deras framställning om att återfå den indragna poststationen förhalades. »Strejken» hade effekt och från den 1 april 1887 fick de åter en poststation i Marbäck. Den namnändrades ett par år senare till Kringleslätt för att inte förväxlas med den nytilkomna likalydande poststationen vid Halmstad-Bolmens järnväg.

I nyss relaterade exempel har de avsides belägna poststationerna i Bårslöv, Marbäck och Svinstad burit socknarnas namn. Men man spårar ingen konsekvens och det var kanske inte så lätt att hinna systematisera i den brådska som rådde när planerna för att överta kronobrevbäringen skulle realiseras. På vissa håll fick de nya poststationerna sålunda inte sockennamnet, utan namnet på den gård eller by, där de var belägna, inte sällan namnet på länsmansbostället. Därför finner man bland de år 1874 och 1875 inrättade poststationerna sådana namn som exempelvis Gunghult, Himmelsända, Prästnäs, Ränte, Snärshult och Öremo.



By- eller gårdsnamn i stället för sockennamn var inte sällsynta i 1870-talets stämpelflora.

Poststyrelsen redovisade till regeringen län för län i detalj vilja nya postgångar som hade inrättats i Postverkets regi, hur långa de nya linjerna var och hur ofta postföring förekom på dem samt tillökningen i antalet sk postförda mil per år. Dessutom lämnades länsvis uppgifter på antalet nyinrättade poststationer. En sammanfattning av dessa uppgifter lämnas här nedan i den ordning de redovisades i skrivelser från poststyrelsen den 15 maj 1874 och den 25 juni 1875.

År 1874	Län	Antal nya åkande poster	Antal nya gående poster och sjöposter	Antal nya post- stationer	
	F	13	22	97	
	G	10	1	49	
	H	1	26	85	
	I	10	7	46	
	K		10	29	
	L	7	30	88	
	M	2		7	se även nedan
	N	10	19	73	
	U	5	3	18	
	W	4	4	13	
	X	6	5	20	
	BD		1	5	
Trpt år 1874				530	
Nya 1875	B	18	22	69	
	C	14	5	34	
	E	14	13	43	
	T	11	6	37	
	D	9	3	35	
	S	11	10	70	
	O	5	15	42	
	R	25	15	77	
	Y	4	7	16	
	Z	7	5	27	
	P	19	34	91	
	L	2	8	21	
	M	28	7	49	
Summa				1 141	

Sammanställningen upptar endast de områden som hade redovisats till och med juni 1875. I vissa områden försenades omorganisationen och först med juli månads utgång 1877 ansågs kronobrevbäringen vara helt övertagen av Postverket.

Västerbottens län (AC) saknas i sammanställningen. Vid remissbehandlingen av ärendet om att skilja kronobrevbäringen från jordbruket uppgav landskansliet i Umeå i ett brev till poststyrelsen den 3 maj 1873 »att kronobrevbäring inom Västerbottens län sällan och endast undantagsvis förekommer». För att ersätta kronobrevbäringen ansågs inte någon särskild postgång eller några nya poststationer behövliga inom länet. Däremot hemställde landskansliet att »fjärdingsmännen å nedre landet» skulle få en årlig ersättning av 15 eller 20 riksdaler. Ersättningen motiverades av att de enligt gammal sed ansågs ha skyldighet »att till och från postgård eller poststation fortskaffa tjänsteskrivelser». Poststyrelsen beslöt i enlighet med framställningen och tillerkände sex fjärdingsmän vardera 20 kronors årlig ersättning.

Det totala antal nya poststationer som inrättades på grund av att Postverket övertog kronobrevbäringen uppgick till 1 141 när poststyrelsen redovisade resultatet i sin skrivelse den 25 juni 1875. Av andra skäl inrättades fortlöpande andra poststationer, många förenade med järnvägsstationer. Totala antalet nya poststationer under år 1874 var 671, under år 1875 658 och under 1876 81. Några av de mest olönsamma drogs in och nettoökningen i poststationsbeståndet blev 623 under år 1874 och 642 under år 1875.

Sen omorganisation i Skåne

Talet 1141 som nämns ovan återspeglar inte totala antalet »kronobrevbäringspoststationer». Processen med Postverkets övertagande av denna uråldriga distributionsform drog ut på tiden och mycket återstod att göra när Roos undertecknade sin andra redogörelse till regeringen i juni 1875. Skåne hade då redovisats i två omgångar och ändå fortsatte kronobrevbäringen i vissa delar av landskapet under en stor del av 1876.

För Malmöhus läns vidkommande meddelade länsstyrelsen den 28 oktober 1873 till poststyrelsen att åtgärderna vid det följande årsskiftet borde inskränkas till att öppna nya kärrpostlinjer Lund-Ystad och Lund-Landskrona samt att öppna poststationer i Dalby, Veberöd, Blentarp, Fjelie, Löddeköpinge, Saxtorp och Kattarp. I övrigt gällde för länets vidkommande att kronobrevbäringskontrakten var bindande under fem år, räknat från den 1 november 1871 för dem som måste gälla längst.

Kronobrevbäringen fullgjordes efter något varierande system på olika håll i landet och inte ens alltid likartat inom samma län. Inom ett sydligt fögderi i Malmöhus län bars kronobreven »på olika sätt, dels av sockenfjärdingsmännen och dels, ungefärligen i halva fögderiet, genom entreprenörer som äro antagna för ett år». Där hade »den sedvänjan utbildat sig liksom i andra trakter av länet, att fjärdingsmännen själva till länsmanskontoret befordra svaren å erhållne order». Detta berodde på att sockenfjärdingsmännen i detta område tillika var kronobrevbärare.

Denna ordning ville länsstyrelsen bevara i förslaget att provisoriskt ordna Postverkets övertagande av kronobrevbäringen. I sex berörda länsmandsdistrikt ville länsstyrelsen därför anställa »brevbäringsentreprenörer med

åliggande att varje lördag inställa sig å länsmanskontoret för att avhämta och utdela kronopost till pastorer, ordförande i kommunalstyrelser, fjärdingsmän, nämndemän, skiftesgodemän, ägodelningsrättsledamöter och gästgiverier i distriktets socknar». Däremot ansåg länsstyrelsen det inte »lända till någon fördel, varken för Postverket eller allmänheten» att låta kronobrevbärarna medföra enskilda brev och tidningar. Detta är ännu ett bevis för att åtminstone länsstyrelserna inte hade så mycket till övers för annat än civiltjänstens postgång vid ärendets beredning.

I ett annat skånskt distrikt fullgjordes utbärning av kronopost från länsmanskontoret till brevens adressater av nio hemmansinnehavare, »som därför vardera uppbära av övriga brevbringsskyldiga i häradet en årlig ersättning av 28 riksdaler eller tillhopa 252 riksdaler».

Länsstyrelsen i Malmö gick också in på funderingar över vilka som skulle ha tjänstebrevsrätt och tänkte sig att bara pastorsämbeten och fjärdingsmän skulle tilldelas tjänstefrimärken. Fjärdingsmännen skulle enligt länsstyrelsens förslag ha skyldighet att ta emot »nämndemäns m fl tjänstebrev, förse dem med frimärken och befordra dem till närmaste postanstalt». Länsstyrelsen insåg konsekvenserna och gjorde följande tillägg:

»Men en annan svårighet är det att fjärdingsmännen, i synnerhet då sysslan utgöres omgångsvis, såsom förhållandet är i ungefär hälften av länets socknar, sakna förmåga att sköta dessa frankeringsbestyr, därtill för övrigt brev våg behövs. Det bleve måhända nödigt att införa ett särskilt slag av tjänstefrimärken för fjärdingsmännens post till kronolänsmanskontoren, gällande lika för alla portosatser».

Även andra aspekter av visst intresse finns i handlingarna för det skånska kronobrevbäringsärendet. När man läser landskansliets i Malmö uppfattning, får man intryck av en strävan att vara konsekvent i fråga om val av namn på poststationerna. Landskansliet föreslog att de skulle benämnas efter de socknar vari de var belägna. »Beträffande poststationen i Sjöbo av Åsums socken synes dock undantag från regeln böra göras och stationen kallas Sjöbo av den anledning att namnet är mycket känt enär på stället finnas tingshus och apotek m m». En poststation hade för övrigt funnits i Sjöbo under tiden 1861–1866. Den blev indragen innan poststationerna började få egna datumstämplar.

Färs härad blev det område i Malmöhus län där kronobrevbärningen övertog senast av Postverket. Kronofogde Nils Witthoff med säte i Araskoga ogillade att organisationsförslaget inte tagit tillräcklig hänsyn till den lokala statsförvaltningens behov. Den 15 maj 1876 skrev han bl a följande till länsstyrelsen:

»Inom få delar av riket torde ett färre antal poststationer hava blivit föreslagna, då folkmängd, affärliv och områdets utsträckning tages i betraktande, än i Färs härad. Stationerna äro även föreslagna nästan uteslutande med hänsyn till den stora allmänhetens behov av postutväxling och blott en enda, nämligen den i Hörr av Tolånga socken, är föreslagen även med hänsyn därtill att kronolänsmannen i Färs härads södra distrikt ej

skulle få vidkännas en alltför stor utgift för befordringen av den post han såväl som alla andra tjänstemän och betjante vid landstaten i fögderierna förut fått alldeles fritt fortskaffa till och från sin bostad.»

Witthoff hade under en tid haft tillfälle att höra med kolleger runt om i Skåne hur reformen hade fallit ut för deras del och han var synnerligen kritisk. Han framhöll att kronobrevbäringens »borttagande medfört mycket kännbara utgifter för alla som varit berättigade att gagna den.» Hans svar på frågan om någon inskränkning kunde göras i fråga om antalet postlinjer eller poststationer enligt det utarbetade förslaget var följande:

»Skulle någon av de föreslagna stationerna kunna utan större olägenhet borttagas vore det *Brandstad*, de övriga anser jag vara av behovet påkallade om ej denna ort framför andra skulle uti ifrågavarande hänseende bliva vanlottad».

Följdriktigt kan ortstämpelsamlare inte återfinna Brandstad i sina albumblad. Med ordet »ort» avses i citatet inte en enda plats utan hela det område som kronofogden uttalade sig om. Vid studium av gamla dokument är det viktigt att känna till ordens nyanser vid olika tidsperioder.

Postförare och poststationsföreståndare inom Färs härad anställdes genom entreprenadauktioner. På många andra håll anställdes poststationsföreståndarna efter förslag av kronofogdarna eller länsstyrelsen. Även många postförare anställdes på motsvarande sätt eller genom att de gavs tillfälle lämna in anbud till postmästarna.

Entreprenadauktionen för Färs härad ägde rum på kronofogdekontoret i Araskoga den 26 juni 1876. Nils Witthoff berättar bland annat följande i sitt protokoll:

»Då auktionen i dag å utsatte klockslag skulle företagas hade åtskilliga spekulanter kommit tillstädes. För dem meddelades såsom entreprenadvillkor innehålllet av blanketter till kontrakter som från Kungl Generalpoststyrelsen ankommit och meddelades dessutom att posten skulle från och med den 1 instundande november å nedannämnde postlinjer fortskaffas två gånger i veckan i vardera riktningen, att med dem som stannade för lägsta anbudet och i övrigt kunde anses lämpliga som postförare komme kontrakt att i två exemplar upprättas».

Sju postföringslinjer utropades och de minstbjudande fick skriva på förslagskontrakt att underställas poststyrelsens prövning. Därefter utropades även anställningarna som föreståndare för de nio nya poststationer som skulle inrättas. Spekulanterna skulle lämna intyg »att sökanden ägde medborgerligt förtroende samt färdighet i räkning och skrivning samt uppgift om den invid postväg belägna bostad som sökanden till poststation kunde disponera».

Kronofogden kunde inte konsekvent acceptera de lägsta anbuden för några av poststationerna av skäl som han redovisade i sitt protokoll. Tillägg till protokollet avslöjar osämja på vissa håll i bygden och i ett fall förtal mot en till synes kvalificerad spekulant vilken socknens flertal uppenbarligen inte önskade se som poststationsföreståndare.

Kronolänsmannen *J. P. Bergman i Nyköpings*
å andra sidan, är nedanstående kontrakt upslutit;

Kronolänsmannen *Bergman* åtager sig härmed att
från *Laholms postexpedition* öfver *Rennsläfs* och
~~Waxtorps~~ *poststationer* till *Hishults post-*
~~station~~ *station* samt från *Hishult* samma väg
till *Laholm*, två gånger i hvarje vecka

fortskaffa posten å linien *Laholm - Söder-Tagerhult*
med begagnande dervid af antingen eget eller genom Postverket anskaffadt åkdon; i hvilket afseende
honom åligger att å de dagar och tider, som för nämnda posts afgång från *Laholm*, *Ren-*
nsläf, *Waxtorps* och *Hishult* nu äro eller
framtiden komma blifva bestämde, derstädes tillhandahålla en

hest med tjenligt åkdon när sådant påkallas, samt en pålitlig kare, som skall försa posten, med
hvilken postiljen skall ega rätt medfölja.

Entreprenören tillförhinder sig att å de ställen vid postvägen, der löseäskor bära aflemnas eller
afhemtas, eller der postanstalter äro eller eunda inrättade, göra något uppehåll, afseusom att, der ej postiljen
posten åtföljer, tillhandtag med aflemnande eller afhemtande af såväl allmänna posten som löseäskor
och lösbref.

Skulle entreprenören själf eller den, som i hans ställe skjutsar posten, beträffas med att, utom
de förändelser som till posten höra, vid postföringen medföra försegladt bref, paket af ett eller annat
slag, eller hant i öfrigt det vara må som ej för resan är af nöden, gör sig entreprenören hvar gång
sådant sker förfallit till ett vite af tjugo kronor, som uppåt Kongl. Generalpoststyrelsens förordnande
må vid legans utbetalande afräknas och innehållas.

~~Entreprenörernas inbuds~~
Såsom skjutslegat förfår entreprenören för hvar ~~post~~ enkel färd med post
fyra $\frac{1}{4}$ kronor för resan till $\frac{1}{4}$ öre, eller speltill $\frac{1}{17}$ kronor
speltill $\frac{1}{17}$ öre i hvarje vecka;

Nya postföringskontrakt blev ofta resultatet av entreprenadauktioner.

På flera håll i Skåne hade man, medan kronobrevbäringen ännu existerade, inrättat privat postgång genom att berörda hushåll tillsköt så mycket pengar att postbuden kunde avlönas. Den postgången skedde ibland med fyra turer i veckan. Missnöje uppkom över att det bara blev två turer i veckan i den allmänna postgång som inrättades när kronobrevbäringen inlemmandes i Postverkets nät. Problemet löstes genom fortsatta bidrag till avlöning av den privata postföraren, t ex i Torekov. Där var man tidigt informerad om den nya organisationen. En allmän kommunalstämma den 3 december 1873 enades om att begära hos poststyrelsen »att utom de tvenne poster i veckan som komma till och från Torekov över Ängelholm även få tvenne postturer i veckan över Båstad på så sätt, att korrespondenterna själva bekosta budet, emot det att Staten ansvarar för Posten i övrigt».

Vid behandling av ärendet den 19 januari 1874 fann poststyrelsen inte något hinder möta för bifall. Men petitionärerna avkrävdes uppgift om med vilken person ett bindande avtal tecknades ävensom dennes »ålders- och frejdebevis».

Mer än tre år efter omorganisationens början dröjde det innan kronobrevbäringen hade övertagits helt av Postverket. Till de sista områdena hörde Östra härad i Blekinge. Där startade en postföringslinje från Lyckeby till den nyinrättade poststationen Biskopsberg med 1877 års ingång. Vid en entreprenadauktion på Lyckeby gästgivaregård den 4 december 1876 stannade brevbararen Sven Svensson i Lyckeby för det lägsta anbudet, kr 1:44 per mil. Till poststationsföreståndare i Biskopsberg utsågs riksdagsfullmäktigen Arnold Suensson. Blott ett år fick de behålla sina nya arbetsuppgifter, för i januari 1878 introducerades lantbrevbäringen i Blekinge. Bland de då indragna poststationerna kan man notera Biskopsberg. Stämpelavtrycket torde vara oåtkomligt för de flesta samlare.

Datumstämpeln i Biskopsberg användes bara ett år. Den vittnar om en sent inrättad och tidigt indragen »kronobrevbäringspoststation».



Samtidigt som postlinjen mellan Lyckeby och Biskopsberg kom till inrättades också en linje från Lyckeby till Gullaboås vid postlinjen mellan Vissefjärda och Söderåkra i Kalmar län. Eftersom postförarna på de båda linjerna inte inträffade samtidigt i Gullaboås fördes på tal att en poststation skulle inrättas även där. Frågan löstes genom en postvårdare som ansvarade för överlämning av postpåsarna från den ene till den andre postföraren. Liksom Brandstad är Gullaboås ännu ett exempel på en ort som inte återspeglas med datumstämpelavtryck. Det närliggande Bidalite fick dock en poststation två decennier senare.

Det råder ingen tvekan om att det var stor arbetsshets inför årsskiftet 1873–1874 när kronobrevbäringen började inlemmas i Postverkets nät. Men även vid följande årsskiftet märktes arbetsbördan. På sina håll ansåg man sig inte ha fått tillräcklig information inför starten. Den utsedda poststationsföreståndaren Carl G Karlinder i Altuna, vars poststation skulle öppnas den 1 januari 1876 skrev t ex följande tre veckor före start:

»Som flera personer redan anmält sig för tidningsprenumeration härstädes för nästa år, men jag till följd av saknad fullmakt eller kontrakt av Kungl. Generalpoststyrelsen som ock av taxor och en del andra upplysningar rörande tidningsprenumeration tills vidare icke kunnat tillmötesgå prenumeranternas begäran utan bett dem låta saken bero några dagar, får jag ödmjukligen anhålla om de upplysningar som kunna vara av nöden».

Lantbrevbäring följdreform

Huvudsyftet att tillgodose den lokala civilförvaltningen när man konstruerade det utsträckta postnätet kunde på sina håll få konsekvenser när nästa steg togs, nämligen införandet av lantbrevbäring. Genom denna åtgärd skulle Postverkets kostnader minska. Lantbrevbärarna i förening med oavlönade kommunombud kunde ju ersätta åtskilliga poststationer. Bland dem fanns poststationerna i Bredsätra, Egby och Löt på Öland. När de drogs in med 1878 års ingång betjänades invånarna i området av en lantbrevbärare som gick ut från Alböke, Carl August Petersson. Denne skulle mer än två

Att äfwen landtbefolkning wet att upp-
 statia en persons redbarhet, nit och plift-
 trogenhet wisades wid R. A. Peterssons
 sista postresa. Personer inom Lötis socken
 hade nämligen sammanstjuttit en pänninge-
 lumma och därmed inföpt en wader regu-
 lator, hwilken öfwerlämnades till honom
 af handlanden M. Sjöstrand och kassawä-
 ten Borgström i Löt. Sjöström höll där-
 wid ett anslående tal och tackade R. A. Pe-
 tersson för hans modor och plifttrohet.
 Wid samma tillfälle öfwerlämnades från
 Bredsättra församling en wader kaffejervis,
 bestående af sockerikål, gräddkanna, kaffe-
 kanna och brida. Egby socken hade redan
 förut öfwerlämnat en större hängslampa
 med 9 ljusarmar.

Brevbäraren Petersson frambar till gif-
 warne sitt hjärtliga tack och framhöll, att
 de honom öfwerlämnade gåfverorna under
 hans återstående lifs dagar skulle wara ho-
 nom i dubbel mått lära.

*Ett urklipp ur Oskarshamns-
 tidningen år 1900 speglar kun-
 dernas tacksamhet mot den
 avgående lantbrevbäraren.
 Han kunde ha fått fortsätta sin
 anställning i Postverket om
 han inte blivit underbjuden
 av en medsökande när han
 begärde löneförbättring.*

decennier senare bli exempel på en av de första lantbrevbärare kring vilka hela befolkningen slöt upp med en formell avtackning. Det gjorde man när Postverket överlät arbetet på en ny lantbrevbärare som fordrade mindre ersättning än Carl August som troget vandrat med posten så länge.

När postmästaren i Kalmar redovisade till poststyrelsen den utredning som föregick poststationsindragningarna år 1878 skrev han bland annat följande:

»Enär posten å linjen Alböke-Störlinge tillkommit huvudsakligen för att å nämnda linje ersätta kronobrevbäringen så anser postkontoret sig böra fästa Kungl. Styrelsens uppmärksamhet därpå, att kronolänsmannen i Runstens härad är boende i Störlinge; om nu lantbrevbäringen inskränkes till sträckan Alböke-Bredsätra, 0,5 mil från Störlinge, så måste kronolänsmannen och poststationsföreståndaren i Störlinge antingen på egen bekostnad fortskaffa post mellan Störlinge och Bredsätra eller ock låta brevväxlingen transistera Borgholm; i senare fallet förorsakas betydlig tidsutdräkt.»

Avkortningen av den fyra år tidigare inrättade postlinjen störde således den ordning som hade etablerats och länsmannens närkontakt med sitt område upphörde. Han fick finna sig i att låta posten till adressater inom distriktet sändas från Störlinge omvägen över Borgholm.

Den avslutande redovisningen från poststyrelsen till regeringen om att Postverket övertagit kronobrevbäringen gjordes i ett brev, undertecknat av Wilhelm Roos den 4 juni 1877. Nu kunde man tala om hur luckorna sedan redovisningen den 25 juni 1875 blivit täckta. I Västmanlands län hade ytterligare 18 poststationer inrättats, i Blekinge tre och i Skåne 15. Vid det laget hade man kommit tämligen långt men planerna på lantbrevbäring och i poststyrelsens brev till regeringen återfinns bl a följande passus:

»Antalet av de nya poststationer som i sammanhang och samtidigt härmed blivit inrättade utgör 36, av vilka emellertid åtskilliga antagas kunna framdeles, i sammanhang med anordnande av lantbrevbäring, indragas.»

Den ena reformen motiverade den andra.